

ВІДГУК
офіційного опонента Локшиної Олени Ігорівни,
доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України,
завідувачки відділу порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН
України на дисертацію Лотфі Гаруді Галини Степанівни
«Розвиток білінгвальної шкільної освіти в Англії та Уельсі», представлену на
здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) в галузі знань 01 –
Освіта/Педагогіка, за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки

Актуальність обраної теми. Актуальність дослідження проблеми білінгвальної освіти визначається інтенсифікацією міжкультурного діалогу в глобалізованому світі та в Європі, зокрема. Лінгвістичне размаїття Європи обумовлює необхідність розбудови політики мультилінгвізму як інструменту посилення соціальної злагоди та економічної конкурентоспроможності. Важливість навчання мов проголошена в Європейській стратегії мультилінгвізму (2008). Англія та Уельс як складові Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, знаходяться в європейському багатокультурному просторі та напрацьовують інноваційний досвід багатомовної та двомовної освіти, що є цінним для України в умовах євроінтеграції. Необхідність компаративних розвідок визначається низкою стратегічних документів щодо розвитку освіти в Україні, серед яких є Національна стратегія розвитку освіти на 2012–2021 роки (2013), де наголошується на важливості наукового забезпечення модернізаційних процесів у вітчизняній освіті з позиції відповідності сучасним світовим трансформаціям. Тому, тема дисертації Лотфі Гаруді Галини Степанівни «Розвиток білінгвальної шкільної освіти в Англії та Уельсі» є актуально.

Актуальність обраної теми підтверджує те, що дисертаційне дослідження є складовою науково-дослідної теми кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Українська освіта в контексті трансформаційних суспільних процесів» (номер державної реєстрації 0108U007644). Тему дисертації узgodжено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 31.03.2009 р.).

Валідність наукового апарату дослідження, ступінь обґрунтованості використаних методів. Проведена експертиза засвідчила, що розроблений

науковий апарат є валідним. Дисертанткою грамотно сформульовано мету і завдання дослідження. Вибір методів підпорядковано окресленій меті і дослідницьким завданням. Використання дисертанткою загальнонаукових та спеціальних методів стали основою для системного дослідження заявленої наукової проблеми.

Відзначимо, що між усіма складовими наукового апарату простежується логічний взаємозв'язок. Така цілісність уможливила ґрунтовно розробити заявлену ідею, розкрити її у теоретичному і практичному аспектах.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Методологічна обґрунтованість вихідних позицій дослідження, системний аналіз матеріалу, виявлення причинно-наслідкових зв'язків забезпечило високий ступінь обґрунтованості отриманих результатів дослідження Г.С. Лотфі Гаруді. Дисертантка запропонувала роботу, в якій розкриває історію, генезу, теоретичну сутність і шкільної освіти в Англії та Уельсі задля окреслення орієнтирів творчого використання перспективних ідей в Україні.

На досягнення мети спрямовано змістове наповнення трьох розділів дисертації. У Розділі 1 «Розвиток білінгвальної освіти у школах Англії й Уельсу як педагогічна проблема» дисертантка розкрила сутнісні характеристики білінгвізму як міждисциплінарної наукової категорії та соціокультурного феномена; теоретичні і практичні основи розвитку білінгвальної шкільної освіти у зарубіжних країнах; психолого-педагогічні засади білінгвальної шкільної освіти.

Внеском дисерантки є уточнення поняття білінгвізму; осмислення центральної категорії дослідження – білінгвальної освіти крізь призму її сутнісних характеристик; структурування інституційних варіантів білінгвальної освіти (американського, канадського, європейського) за цілями, особливостями формування поліваріантного змісту освітніх програм й організації освітнього процесу.

У Розділі 2 «Специфіка розвитку білінгвальної освіти у школах Англії та Уельсу» здобувачка розкрила ретроспективу становлення і розвитку білінгвальної

шкільної освіти в Англії та Уельсі; дослідила концептуальні орієнтири розвитку англійської білінгвальної освіти у школах; охарактеризувала підходи до структурування змісту і та організаційні моделі білінгвальної освіти у школах Англії та Уельсу.

До наукових результатів Розділу 2 слід віднести визначення концептуальних орієнтирів розвитку білінгвальної освіти в Англії та Уельсі; виявлення загальних особливості білінгвальної шкільної освіти Англії та Уельсу на рівні організації та змісту; проведення соціологічного аналізу на базі шкіл Лондона.

Розділ 3 рецензованої дисертації присвячено окресленню перспектив реалізації педагогічного досвіду Англії та Уельсу в Україні. Важливим результатом Розділу 4 є рекомендації щодо використання інноваційного досвіду Англії та Уельсу з двомовної освіти в школах. Як позитив розглядаємо формат структурування рекомендацій за рівнями (концептуальний, законодавчо-регулятивний, організаційно-педагогічний), що уможливлює адресно донести перспективні ідеї до різних груп стейкхолдерів.

Висновки дисертації узагальнюють результати дослідження, підтверджуючи твердження автора, сформульовані у вихідних положеннях, про те, що білінгвальна шкільна освіти є процесом опанування учнями потенціалу двох мов у межах закладів середньої освіти, у яких відбувається послідовне вивчення мов від репродуктивного до продуктивного білінгвізму і передбачено у результаті рівноправне володіння рідною й іноземною мовами.

Валідність висновків дисертації забезпечується автентичними джерелами. Зі 362 найменувань – 102 видання іноземною мовою.

Найбільш істотним науковим результатом рецензованої дисертації є комплексне розкриття проблеми білінгвальної освіти у порівнянні Англії та Уельсу. Вертикальна проекція забезпечується дослідженням становлення і розвитку шкільної білінгвальної освіти, яка представлена у форматі періодизації. Горизонтальну проекцію досліджуваної проблеми представлено через розкриття

специфіки структурування змісту та організації білінгвального навчання на рівні шкіл в Англії та Уельсі.

Проведена експертиза засвідчує виконання усіх дослідницьких завдань. В рамках реалізації завдання 1, яке було орієнтовано на аналіз стану дослідження проблеми, дисертанткою узагальнено основні принципи і типи білінгвальної освіти, представлені у працях українських і зарубіжних науковців.

Виконання дослідницького завдання 2 уможливило виявити вагомі досягнення зарубіжних країн у розвитку білінгвальної освіти («занурення» в культурний простір через посередництво двох мов (США), реалізація принципів плюралізму культур і міжкультурного виховання, упровадження освітніх програм на основі використання імерсії (Канада), створення мережі шкіл для дітей національних меншин, шкіл полікультурного діалогу, шкіл для іммігрантів (Австрія), заснування міжнародних білінгвальних шкіл (Німеччина, Франція, Італія, Люксембург та ін.).

Обґрунтовуючи теоретичні засади проблеми розвитку білінгвальної шкільної освіти в рамках завдання 3, здобувачка уточнила поняття білінгвізму як багатовимірного соціокультурного явища; запропонувала авторське визначення білінгвальної шкільної освіти.

Дослідницьке завдання 4 потребувало здійснення аналізу ретроспективи розвитку білінгвальної освіти в середніх навчальних закладах Англії та Уельсу. На основі напрацювань англійських дослідників (К. Річардс та ін.) здобувачкою виокремлено періоди розвитку білінгвальної шкільної освіти в Англії та Уельсі в рамках періодизації 1862-2013 рр.; охарактеризовано кожен з періодів.

Реалізація дослідницького завдання 5 уможливила розкриття особливостей білінгвальної шкільної освіти Англії та Уельсу на рівні організації та змісту. Важливим висновком є теза про європеїзацію змісту з урахуванням контекстів національної і європейської історії.

На увагу заслуговує прогностичне обґрунтування можливостей конструктивного використання надбань білінгвальної шкільної освіти Англії та Уельсу в українській освітній практиці (завдання 6). Здобувачка акцентувала

важливість (а) концептуальної ідеї забезпечення діалогу національного і загальнолюдського, інтеграції людинознавчих знань і культур, формування поваги до національних і полікультурних цінностей, різноманітності культур і субкультур в українському соціумі через посередництво мов; (б) пріоритетів толерантності, поваги до культури, мови, етнічних цінностей народів, що проживають в поліетнічному середовищі; (в) партнерської взаємодії організацій – партнерів, батьків, педагогів, а також білігвального виховного простору у региональних школах.

Нові факти, одержані здобувачкою. У результаті цілісного аналізу дисертанткою виявлено особливості білінгвальної шкільної освіти Англії та Уельсу, з-поміж яких основними є практичне застосування знань обох мов у повсякденному житті; зміна прагматичної мети володіння двома мовами з метою подальшого професійного розвитку; спрямованість на створення комфортних умов для навчання; залучення батьків до навчальних індивідуальних програм своїх дітей; створення можливостей для отримання професійної кваліфікації у межах школи; додаткове фінансування білінгвальних шкіл на рівні місцевої влади; «занурення» через мову в культурне середовище, спрямованість на утвердження принципів культурорідповідності і толерантності щодо різних народів і їх культур, збалансованість в опануванні обох мов, національно орієнтований зміст навчальних програм; структурування змісту навчання мов на основі використання потенціалу історії, географії та ін.; «європеїзація» змісту з урахуванням контекстів національної і європейської історії тощо; проведення комбінованих занять з навчання мови і літератури, дидактичних дискусій, використання візуальних підказок, імерсія, методи формування техніки читання, когнітивні методи мовної підтримки тощо.

Уперше схарактеризовано ретроспективу розвитку білінгвальної освіти в середніх навчальних закладах Англії та Уельсу; з'ясовано основні чинники її становлення (утвердження мовної політики, орієнтованої на ґрутовне опанування мігрантами англійською мовою; відкриття білінгвальних шкіл, розроблення нормативно-правової бази діяльності двомовних шкіл, залучення

міжнародних організацій, кураторів освітніх проєктів, налагодження програм обміну вчителями й учнями з іншими країнами, створення керівних комітетів, централізована стандартизація навчання, запровадження програм мовного спрямування у підготовці вчителів-філологів тощо) та виокремлено основні періоди розвитку білінгвальної шкільної освіти в обраних країнах, що пов'язано з уніфікацією змісту, форм і методів вивчення двох мов у школах, удосконалення курикулуму.

Результати дослідження мають **практичне значення**. Вони можуть використовуватися науковцями і педагогами-практиками для розв'язання сучасних навчально-виховних завдань, добору методів і форм, програм, підручників і посібників, додаткового методичного забезпечення, формування висококваліфікованих фахівців із різних сфер життєдіяльності, також для викладання відповідних курсів у закладах вищої освіти.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях.

Основні положення дисертаційного дослідження Г.С. Лотфі Гаруді висвітлено у 25 публікаціях (21 – одноосібна), серед яких: 2 колективні монографії; 3 статті у наукових фахових виданнях України (у тому числі 1 – у виданні, яке включено до міжнародних наукометричних баз даних); 4 статті у наукових періодичних зарубіжних і наукометричних виданнях (у тому числі у виданні країни, що входить до Європейського Союзу (Литва)); 1 методичні рекомендації; 15 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Оцінка змісту та оформлення дисертації. Дисертацію оформлено згідно з відповідними вимогами.

Зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Г.С. Лотфі Гаруді загалом, у контексті наукової дискусії вважаємо за необхідне висловити зауваження і побажання.

1. У рекомендаціях щодо виконання дисертаційних робіт у галузі порівняльної педагогіки, розроблених провідними українськими компаратористами і схвалених педагогічної спільнотою, зазначається, що актуальність дослідження важливо визначати з урахуванням нагальних потреб і

перспектив розбудови вітчизняної освіти в контексті європейського і світового освітніх просторів. У викладі актуальності дослідження доцільно спиратися на офіційні документи (закони, постанови уряду, доктрини тощо), як окремих країн, так і наддержавних структур та міжнародних організацій (ООН, ЮНЕСКО, ЄС, РЄ, ОЕСР тощо). В аналізованій дисертації «Розвиток білінгвальної шкільної освіти в Англії та Уельсі» авторства Г.С. Лотфі Гаруді, належним чином не обґрунтовано вибір саме Англії та Уельсу для дослідження у галузі білінгвальної освіти на рівні шкіл.

2. Важливою складовою наукового апарату дисертацій з компаративістики в освіті є хронологічні межі дослідження. Такі межі уможливлюють представлення аналізованої реалії у чітко визначеному часовому просторі та убезпечують від втрати послідовності викладу дослідницького матеріалу. У рецензований дисертациі хронологічні межі відсутні.

3. Проекція дисертаційного дослідження у форматі категорії «розвиток» передбачає пріоритетність окреслення руху досліджуваного явища. Ця мета має синхронізуватися зі структурою дисертації, в якій розділи/параграфи повинні розкривати періоди цього розвитку. Водночас, у рецензований дисертациі саме розвитку білінгвальної освіти присвячено лише параграф 2.1. «Ретроспектива становлення і розвитку білінгвальної шкільної освіти в Англії та Уельсі».

4. Дискусійним аспектом рецензованої дисертації є запропонована періодизація, яка позиціонується авторкою як періодизація розвитку білінгвальної шкільної освіти на основі праць англійського науковця К. Річардса (див. с. 6, 9, 35, 197). Водночас, на с. 106 авторка наводить періодизацію К. Річардса, яка стосується розвитку карікулуму. Фактично ця періодизація (розвитку карікулуму) за назвою періодів і розбивкою на часові проміжки збігається з періодизацією здобувачки, яку вона презентує як періодизацію розвитку білінгвальної шкільної освіти в Англії та Уельсі.

5. В умовах реформування освіти в Україні компаративні розвідки набувають особливої актуальності. Відповідаючи на запит національної освіти, українські дослідники-компаративісти напрацювали значний масив інформації

про здобутки зарубіжних країн, включно з організацією білінгвальної освіти. Тому, аналіз стану дослідження проблеми білінгвальної освіти в країнах зарубіжжя відносимо до імперативу. Такий аналіз у форматі окремого параграфу надав би здобувачці можливість цілісно представити напрацювання колег-компаративістів, висвітлити інновації, що були розкриті, і грунтовно зосередитись на нерозкритих моментах.

6. Очевидно, що параграф дисертації 2.3. «Зміст і організація білінгвальної освіти у школах Англії та Уельсу» покликаний розкрити особливості організації та структурування змісту білінгвальної освіти. Це мало би бути зроблено на прикладі Національного курикулуму та навчальних програм.

7. Ситуація з реалізацією білінгвальної освіти відрізняється в Англії та Уельсі. В Англії домінує англійська мова. Уельс, де, згідно з Законом про валійську мову (1993) англійська і валійська мови мають рівний статус, чверть учнів початкових шкіл та 20% учнів середніх шкіл навчаються в школах з валійською мовою викладання (<https://www.languagescompany.com/policy/uk-policy-on-languages/>). Така ситуація формує відмінності в організації та структуруванні змісту шкільної освіти обох країн, що не було грунтовно висвітлено ні в тексті розділів, ні у висновках.

8. Поширеною практикою для дисертацій з педагогічної компаративістики стає домінування джерел іноземними мовами у списку використаних джерел. Це корелюється з рекомендаціями щодо виконання дисертаційних робіт у галузі порівняльної педагогіки, відповідно до яких дві третини використаних у дисертації джерел мають бути іноземними мовами. У рецензованих дисертаціях список використаних джерел дисертації налічує 362 найменувань, з них 102 видання іноземною мовою.

Загальний висновок. Висловлені зауваження і побажання не є принциповими для загальної високої оцінки дисертації. На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що дисертаційна робота відповідає нормативним вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №167 від

06.03.2019 р., а її авторка – Лотфі Гаруді Галина Степанівна – заслужовує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 01 – Освіта/Педагогіка, за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

10 грудня 2020 року

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
завідувачка відділу порівняльної педагогіки
Інституту педагогіки НАПН України

О.І. Локшина

